

TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKSAL KONUMLARI VE DENETİMLERİ

(*The Legal Status And Supervision of Political Parties in Turkey*)

Doç. Dr. Recai AKYEL¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de siyasi partilerin hukuksal konumları ve denetimlerinin genel bir tespit ve değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak Anayasa’nın demokratik sistemi nasıl ve ne biçimde benimsediği ve demokrasi ile siyasi partiler arasında nasıl bir ilişki kurduğu hususları irdelendi. Türk anayasal demokrasi sisteminde siyasi partilere tanınan “haklar ve güvenceler” ile “sınırlamalar ve yükümlülükler”i denge-kontrol yaklaşımıyla inceleyen bu çalışma müteakiben siyasi partilerin denetimi ile sonlandırıldı. Çalışma kendi alanında bir bütünü genel hatlarıyla ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Demokrasi, Anayasal Demokrasi, Hukuksal Konum, Siyasi Partilerin Denetimi.

ABSTRACT

The aim of this article, is to perform a general determination and evaluation of the legal status and supervision of political parties in Turkey. For this purpose, it is examined how and how far the constitution adopted the democratic system and what kind of a relationship it established between democracy and political parties. This study, examining the rights and safeguards granted to and limitations and obligations imposed on political parties in the Turkish constitutional democracy system with a checks and balances approach is closed with the supervision of political parties. This study presents a whole field with its general outlines.

Keywords: Political party, democracy, constitutional democracy, legal status, supervision of political parties

¹ Anayasa Mahkemesi Üyesi, recai.akyel@anayasa.gov.tr

GİRİŞ

Bu yazının amacı, Türkiye’de siyasi partilerin hukuksal konumlarının ve denetimlerinin genel bir tespitinin yapılması ve değerlendirilmesi ile sınırlıdır. Bu çalışma yapılırken başta önceki anayasalar olmak üzere önceki hukuksal düzenlemelere ve ilgili değişikliklere yer verilmedi. Çalışma yürürlükte bulunan anayasa ve hukuksal düzenlemeler temelli olarak yapıldı.

Bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak Anayasa’nın demokratik sistemi nasıl ve ne biçimde benimsediği ve demokrasi ile siyasi partiler arasında nasıl bir ilişki kurduğu irdelendi. Ayrıca, bu yazıda uygulanmakta olan Türk anayasal demokrasinin genel hatlarıyla ortaya konulması ve siyasi partiler ile ilgili hukuksal düzenlemenin genel bir tespitinin yapılması istendi.

Türk anayasal demokrasi sisteminde siyasi partilere tanınan haklar ve güvenceler ile sınırlamalar ve yükümlülükler “denge-kontrol” yaklaşımıyla incelendi. Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetlerinde sahip oldukları haklar ile uymaları gereken kurallar bir bütün olarak anayasal zeminde tespit edilmeye çalışıldı.

Yazıda müteakiben siyasi partilerin denetimine yer verildi. Siyasi partilerin düzenli yapılan yıllık mali denetimi ile Anayasa Mahkemesi önüne gelen davalar nedeniyle yapılan anayasal denetim sonucu ortaya çıkabilecek olan siyasi partilerin kapatılması, siyasi partilerin devlet yardımından yoksun bırakılması, siyasi partilere ihtar verilmesi, siyasi partilerin kendiliğinden dağılmış sayılmasına karar verilmesi gibi konular işlendi.

Bu yazının, Türk anayasal demokrasi sisteminde siyasi partilerin hukuksal konumlarını genel hatlarıyla belirlemiş olması nedeniyle faydalı olacağı beklenmektedir. Bazen parçalar üzerinde bağımsız derinlemesine çalışmalar bütünü görmeye ve anlamaya yeterli gelmemektedir. Oysa bir konuyu bütün olarak genel hatlarıyla ve sistematik biçimde ortaya koymak ve değerlendirmek bir zorunluluktur.

I. SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ

Siyasi partiler ile demokrasi arasındaki ilişkiyi ve bağı irdelemek bu yazının amacına uygun düşmektedir. Siyasi partiler, modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütlerinden müteşekkil olup, siyasal iktidarı ele geçirmek ve kullanmak

fonksiyonuna sahiptirler². Siyasi partiler ile demokrasi arasındaki ilişkiye ve bağı bakıldığında, modern demokrasilerin siyasi partiler demokrasisi oldukları hemen anlaşılmaktadır. Gerçekten de, günümüzde partilere dayanmayan bir demokratik devlet örneği bulunmamaktadır. Seçim serbestliğinin gerçek bir anlam taşıması, seçmenlerin çeşitli alternatifler arasında serbest bir seçme yapabilmelerine bağlıdır. Çağdaş demokratik devlette bu alternatifler, siyasi partiler tarafından oluşturulur. Günümüzde seçmen oyunu adayın şahsından çok, temsil ettiği siyasi partiye verme eğilimindedir. Bu yönüyle Demokrasi, yöneticilerin tüm yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim olarak tanımlanabilir. Bu yüzden, seçme hakkı ve seçim hürriyeti, demokratik bir devlet yönetiminin vazgeçilmez şartlarıdır.³ Siyasi hakların, seçme ve seçilme haklarının kullanımının ancak siyasi partilerin olduğu bir sistemde söz konusu olabileceği bir gerçektir.

Siyasi partiler günümüz siyasi rejimlerinin en önemli unsurlarıdır. Çünkü demokratik bir siyasi hayat partiler olmaksızın düşünülemez. Siyasi partiler merkezi ve yerel düzeyde kurulmakta ve siyasi iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlamaktadırlar ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışmaktadırlar. Siyasi partiler, üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen ya da tamamen elde etmek amacıyla siyasi hayata katılan teşkilatlanmış gruplardır. Siyasi partilerin belirgin özelliği siyasi iktidarı elde etmeyi amaçlamış olmalarıdır.⁴

Siyasi partiler demokratik sistemin önemli aktörleridir. Siyasi partilerin modern demokrasilerde önemli rol oynadıkları tartışmasız bir gerçektir. Siyasi partiler kişilere ülkenin yönetimi sürecine katılma fırsatı verirler. Siyasi partileri, belirli amaç ve değerlerin dile getirildiği, birbirleriyle ilişkili kişilerin oluşturduğu organize gruplar olarak tanımlamak mümkün görünmektedir.⁵

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (yazının bundan sonraki kısmında sadece Anayasa olarak ifade edilecektir) demokratik devleti benimsemiş ve teşkilatlandırmıştır. Demokratik yönetimlerde iktidarı siyasi partiler kullanmaktadır. Demokrasinin varlığı ve devamı siyasi partiler ile

2 DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, (1986), Çeviri Ergün ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.15.

3 ÖZBUDUN, Ergun, (2017), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.91-94.

4 TEZİÇ, Erdoğan, (2015), **Anayasa Hukuku**, Beta, İstanbul, s.375-376.

5 BIÇAK Vahit ve ARSLAN Zühtü, (2016), **Constitutional Law in Turkey**, Wolters Kluwer, The Netherlands, s.68.

mümkündür. Bu gerçeğin farkında olan Anayasa, siyasi partileri demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiştir (Anayasa, m.68). Anayasa’nın bu kabulü demokrasinin ruhuna da uygundur. Anayasa aynı zamanda siyasi partiler ile ilgili davalara bakma yetkisini anayasa mahkemesine vermekle siyasi partilerin yönetim sistemi içindeki önemine uygun bir tercihi ortaya koymuştur.

Anayasa, demokrasi ile siyasi partiler arasında sebep sonuç ilişkisi gibi bir bağ kurmuş, siyasi partiler varsa demokrasi vardır, düşüncesini benimsemiş ve bu kabulün sonucu olarak da siyasi haklar ve ödevler başlığı altında seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını düzenlemiştir. Bu çerçevede ayrıca Anayasa, siyasi partilerle ilgili hükümlere yer vermiş ve parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılmanın nasıl olacağını düzenlemiştir.

Anayasa, siyasi partiler ile ilgili düzenlemelerin kanunlar ile yapılmasını öngörmüştür. Anayasa’ya göre, siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri Anayasa’daki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenmelidir (Anayasa, m.69). Anayasa siyasi partileri güçlü kılarak Demokrasiyi güçlü tutmayı amaçlamıştır.

Anayasa’nın bu kabulü doğrultusunda 24.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’un amacı, siyasi partilerle ilgili esasları düzenlemektir (2820 S.K., m.1). Bu Kanun; siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, mal edinimleri ile gelir ve giderleri, denetlenmeleri, kapanma ve kapatılmalarıyla ilgili hükümleri kapsamaktadır (2820 S.K.,m.2).

Siyasi parti denince, ne anlaşılması gerektiği hususuna kanunda yer verilmiştir. Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile millî iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır (2820 S.K., m.3). Kanun bu tanımıyla siyasi partilerin nitelendirilmesini de yapmış bulunmaktadır.

Siyasi partiler; demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olmakla birlikte, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışmaları

gerekmekte olup siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasa'da nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olmamalıdır (2820 S.K.,m.4). Böylesi bir yaklaşımda, siyasi anlamda taraf devlet anlayışıyla siyasi partilerin faaliyetleri yönlendirilmektedir.

Anayasa siyasi partilerin varlığını ve sürdürülmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek amacıyla, vatandaşların siyasi partiler ile ilişkilerini vatandaşın hakkı olarak görmüştür. Gerçekten de Anayasa'ya göre vatandaşlar siyasi parti kurma hakkına sahiptirler. Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, önceden izin almaksızın serbestçe kurulurlar (2820 S.K., m.5). Her Türk vatandaşı, kanunda ve parti tüzüğünde gösterilen şartlara ve usullere göre siyasi partilere üye olma ve dilediği anda üyelikten çekilme hakkına sahiptir (2820 S.K., m.6).

Siyasi partilerin kurulması basit ve kolay tutulmuştur. Siyasi partiler, partiye üye olma yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulabilmektedirler. Siyasi partiler, kanunda belirtilen bildiri ve belgelerini İçişleri Bakanlığına vermeleri suretiyle tüzel kişilik kazanırlar (2820 S.K., m.8). Siyasi partilerin ilk kuruluş aşamasında oldukça kolaylaştırıcı bir tutum sergilendiği anlaşılmaktadır. Siyasi partilerin işlemleri, önemsenmiş ve siyasi partilerin sicillerinin tutulması istenmiştir. Cumhuriyet Başsavcılığınca her siyasi parti için bir sicil dosyası tutulmakta olup; Siyasi partilerin kapatılmaları veya kapanmaları sicillerine işlenmektedir (2820 S.K., m.10).

Siyasi partilere üye olma hususu kolay tutulmuş ve on sekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşının bir siyasi partiye üye olabileceği ancak kanun maddesinde sayılan kamu görevlilerinin ise üye olamayacağı (2820 S.K., m.11) benimsenmiştir.

II. SİYASİ PARTİLER VE ANAYASAL DEMOKRASİ

Siyasi partiler ile Anayasal demokrasi arasındaki ilişkinin ve bağın çok sıkı olduğu bilinmektedir. Anayasal demokraside, halkın oylarıyla belirlenen siyasi iktidar meşruiyetini halkın rızasından ve hukuka uygunluktan alır. Devletin siyasi iktidarını sınırlayarak, insan hak ve hürriyetlerini güvenceye alan anayasa, demokratik siyasi rejimin hukuki altyapısını oluşturmaktadır.⁶ Anayasal demokratik sistemde, demokratik devlet ve demokratik devletin unsurlarının

6 KARATEPE, Şükrü, (2015), *Anayasa Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, s.169.

ülke anayasasında yer alması gerekmektedir. Günümüzde hukuk ile tanımlanan demokrasi ve yargı ile sürekli yenilenen devlet anlayışı, anayasal demokrasinin özelliği olarak kabul edilmektedir.⁷

Anayasal demokrasi anayasal devlet ile demokratik devletin bir sentezidir. Bu çerçevede, anayasal demokrasinin amacını, siyasi özgürlüğü garanti etmek üzere, demokratik devleti anayasayla ve anayasacılığın teknikleriyle sınırlamak şeklinde özetlemek mümkündür. Bunun klasik yöntemi ise başta kuvvetler ayrılığı yoluyla olmak üzere, siyasal iktidarı kendi içinde bir denetim ve denge sağlayacak bir şekilde düzenlemektir. Zamanla buna insan haklarını anayasal güvence altına almak da eklenmiştir. Bu durumda, anayasal demokrasi halkın yönetimi yerine özgür halkın yönetimini koymaktır.⁸

Türkiye Devleti bir Anayasal Demokrasidir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nun benimsemiş olduğu “anayasal demokrasi” ile kurulmuş olan demokratik sistemin nasıl olduğu anlaşılmalıdır. Bilindiği gibi birbirinden farklı demokratik kuram ve söylemler gelişmiştir. Ayrıca yine birbirinden farklı demokratik sistemler ve farklı demokratik uygulamalar ve örnekler bulunmaktadır. Bu yüzden demokratik söylem ve eylem açısından Türk Anayasası’nun tercihinin ve kabulünün tespiti ve bilinmesi yazının konusu olan siyasi partiler ile ilgili uygulamalara yol gösterecektir.

Anayasa’nın kabul ettiği demokrasi tercihinin anlayabilmek için konuya iki açıdan yaklaşmak faydalı olacaktır. Birincisi, Anayasa demokratik sistemi kurarken hangi unsurlara yer vermiştir. İkincisi ise Anayasa değişik konuları düzenlerken bunların içerisine demokratik ruhu ne derece yerleştirebilmiştir. Bu iki değişik açıdan konu irdelendiğinde ortaya çıkacak sonuçlar bu çalışmamızdaki amacımıza bizi ulaştırmış olacaktır.

Anayasa’nın hazırlık çalışmaları, bazı maddelerindeki hükümler ve buna koşut olarak madde gerekçelerinde yer alan ifadelerin birbirinden olan farklılıkları, Anayasa’nın benimsemiş olduğu demokrasi modelinin “Batı tipi özgürlükçü demokrasi anlayışı mı?” yoksa “Kendine özgü demokrasi anlayışı mı?” olduğu konusunda bir fikir birliğinin sağlanamamasına yol açmıştır. Anayasa’nın hangi demokrasi anlayışını benimsemiş olduğunu bilmek önemlidir. Benimsenen demokratik toplum modeli Anayasa’da yer alan özgürlüklerin ve siyasi partiler

7 ÇAĞLAR, Bakır, (1993), ‘Demokrasi Anlayışı Yenilenirken: Anayasal Demokrasi’, Anayasa Yargısı 10, AYM Yayınları, Ankara, s.237.

8 ERDOĞAN, Mustafa, (2009), Anayasa Hukuku, Orion Kitapevi, Ankara, s.103.

ile ilgili hususların uygulamada kazanacağı boyutu da etkileyeceği bilinmektedir.⁹

A. Anayasa'nın Kurduğu Demokratik Sistemin Unsurları

Anayasa'nın demokratik sistemi kurarken yer verdiği unsurları tespit ederek demokrasi kuramının unsurları ile ne denli örtüştüğünü değerlendirmek mümkün olacaktır. Demokrasi kuramı açısından değerlendirildiğinde Anayasa'nın demokratik bir sistemi benimsediği anlaşılmaktadır. Türk anayasal demokratik sisteminin niteliklerini ve unsurlarını anlayabilmek için yazıda yer verilen tespitler ve hususlar yol gösterici olacaktır.

1. Anayasa demokratik bir devlet kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir devlettir (Anayasa, m.2). Anayasa, kurduğu devletin açıkça bir demokratik devlet olduğunu vurgulamaktadır. Bu hususta herhangi bir şüpheye ve farklı yoruma ve dolaylı anlatıma gitmeden açıkça demokratik devlet tanımlaması yapmıştır. Anayasanın kurmuş olduğu demokratik devlet yapılanmasında benimsediği demokrasi anlayışı, insan haklarına saygılı, hürriyetçi demokrasi, liberal demokrasi, Batı Demokrasisi gibi çeşitli adlarla adlandırılan demokrasi türüdür.¹⁰

2. Anayasa demokratik bir sistemin sahip olması gereken unsurları benimsemiştir.

Anayasa kurduğu devletin demokratik unsurlara sahip olduğunu ifade etmiştir. Anayasa'nın aslında Cumhuriyeti önceliklendirdiği ve demokrasiyi kurduğu Cumhuriyetin nitelikleri arasında saydığı görülmektedir. Anayasa, genel esasların düzenlendiği birinci kısımda kurduğu devletin şeklini ve niteliklerini belirtmiştir.

Anayasa devletin şeklinin Cumhuriyet olduğunu belirtmiş ve bu Cumhuriyetin niteliklerini saymıştır. Türkiye Devleti bir cumhuriyettir (Anayasa, m.1). Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, **demokratik**, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir (Anayasa, m.2).

Anayasaya göre, demokratik devletin unsurları olarak, insan haklarına saygı ilkesi, millî egemenlik prensibi, temel karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimle işbaşına gelmesi, siyasi partilerin

9 HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, (2009), **Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.193.

10 ÖZBUDUN, Ergun, (2017), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.89.

serbestçe ve eşit biçimde yarışması, vatandaşların temel hak ve özgürlüğünün sağlanmış olması ve hukuk devleti prensibi gibi unsurları saymak mümkün görünmektedir.¹¹ Bu unsurların her birinin içeriğinin kapsamlı olması nedeniyle içeriklerin anlatımının bu çalışmanın amacını aşacağı kabul edilmiştir.

3. Anayasa demokratik devleti güvence altına almıştır. Anayasa, kurduğu Devletin şeklinin ve niteliklerinin bir daha tartışılmasının önünü kesmek için bu hususları değiştiremeyecek hükümler olarak benimsemiştir. Anayasa’nın 1’inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile 2’nci maddesindeki, Cumhuriyetin nitelikleri hakkındaki hüküm değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez (Anayasa, m.4). Bilindiği gibi Anayasa’nın 2’inci maddesi aynı zamanda Devletin **demokratik** niteliğini de öngörmektedir.

Anayasa ayrıca demokrasinin korunmasını devletin temel amaç ve görevleri arasında saymıştır. Anayasa’ya göre Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve **demokrasiyi** korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. Anayasa’ya göre Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmalıdır (Anayasa, m.5).

4. Anayasa’ya göre egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Anayasa’ya göre, Türk milleti, egemenliğini, Anayasa’nın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa’dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz (Anayasa, m.6). Anayasa’nın bu kabulü aynı zamanda demokrasinin tanımına da uygundur. ABD başkanlarından Abraham Lincoln (1809-1865) demokrasiyi, halkın halk için ve halk tarafından yönetilmesi olarak tanımlamıştır. Demokrasi tanımlarında siyasi iktidarın halka dayanması, egemenlik yetkisinin halka ait olması, halkın kendi kendisini yönetmesi gibi ifadeler sıkça yer almaktadır.¹²

5. Anayasa kuvvetler ayrılığını kabul etmiştir. Anayasa’da; yasama yetkisinin Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğu

11 FENDOĞLU, Hasan Tahsin, (2015), **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.464.

12 KARATEPE, Şükrü, (2015), **Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, s.169-170.

ve bu yetkinin devredilemeyeceği (Anayasa, m.7); yürütme yetkisi ve görevinin, Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak kullanılacağı ve yerine getirileceği (Anayasa, m.8); yargı yetkisinin, Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılacağı (Anayasa, m.9) ifade edilmiştir. Anayasa, kuvvetler ayrımını kabul etmiş ve Anayasa'nın başlangıç metninde kuvvetler ayrımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip belli devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü olduğunu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğunu belirtmiştir.

6. Anayasa temel hak ve hürriyetleri düzenlemiş ve güvence altına almıştır. Anayasa temel hak ve hürriyetlerin niteliğini (Anayasa,m.12), temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasını (Anayasa, m.13), Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasını (Anayasa, m.14), Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını (Anayasa, m.15) ve yabancıların durumunu (Anayasa, m.16) düzenlemiş bulunmaktadır.

Anayasa hem devlete karşı ileri sürülebilecek ve korunacak temel hak ve hürriyetler anlayışına, hem modern sosyal devletin özgürleştirme anlayışına yer vermiştir. Anayasa Devletin temel amaç ve görevleri arasında, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak görevlerine de yer vermiştir.¹³ Bu sayede Anayasa devlete aynı zamanda bireyi özgürleştirmeyi ve özgürlüklerini korumak için gerekli adımları atmaya bir görev olarak vermiştir.

Bu makalenin içeriği ile ilgisi olan siyasi haklara Anayasa'nın güvence altına aldığı temel hak ve hürriyetler içinde yer verilmiştir. Siyasi haklar, kişiye siyasi faaliyette bulunma, örgütlenerek siyasete katılma, seçim ve referandum yoluyla devlet yönetiminde söz sahibi olma yetkisi verir. Siyasi haklar, insanın devlet adı verilen büyük bir siyasi toplumun üyesi olması nedeniyle, kamusal nitelikli kararlarının alınmasına katılmasını sağlayan haklardır. Siyasi haklar kullanılarak devlet yönetiminde demokrasi hayata geçirilmektedir.¹⁴

13 ÖZBUDUN, Ergun, (2017), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.110.

14 KARATEPE, Şükrü, (2016), **Türk Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, s.156.

B. Konuların İçeriklerine Demokratik Ruh ve Söylemler Yerleştirilmiştir

Anayasa metni bir bütün olarak demokratik kuram açısından gözden geçirildiğinde, Anayasa’da yer alan değişik konular ile ilgili düzenlemelerde demokratik ruh ve söylemlerin bu konuların içeriğine işlendiği anlaşılmaktadır.

Anayasa’nın başlangıç metninde; millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiç bir kişi ve kuruluşun, bu Anayasa’da gösterilen **hürriyetçi demokrasi** ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa’nın Türk milleti tarafından **demokrasiye âşık** Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi edildiği vurgulanmıştır. Anayasa’nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmının da Anayasa metnine dâhil olduğu (Anayasa, m.176) hesaba katıldığında yukarıdaki ifadeler daha anlamlı hale gelmektedir.

Anayasa, temel hak ve hürriyetlerin devlet tarafından sınırlanmasında, bu sınırlamaların **demokratik toplum düzeninin gereklerine** aykırı olamayacağını belirtmiştir. Anayasa’ya göre temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa’nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa’nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz (Anayasa, m.13).

Anayasa temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmayacağını belirtirken; Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan **demokratik** ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz (Anayasa, m.14) vurgusunu yapmıştır.

Anayasa; sendika kurma hakkını düzenlerken sendika ve üst kuruluşlarının tüzüklerinin, yönetim ve işleyişlerinin Cumhuriyetin temel niteliklerine ve **demokrasi esaslarına** aykırı olamayacağını (Anayasa, m.51) belirtmiştir.

Anayasa; siyasi partileri **demokratik siyasi hayatın** vazgeçilmez unsurları olarak görmekle (Anayasa, m.68) birlikte, siyasi partilerin faaliyetlerinin, parti içi düzenlemelerinin ve çalışmalarının **demokrasi ilkelerine** uygun olması gerektiğini vurgulamıştır (Anayasa, m.69).

Anayasa; Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin göreve başlarken ant içmelerini zorunlu kılmış ve belirlediği ant metninde **demokratik devlete** bağlı kalınacağını belirtmiştir (Anayasa, m.81).

Anayasa, Cumhurbaşkanı'nın göreve başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içmesini zorunlu kılmış ve belirlediği ant metninde **demokrasiye** bağlı kalınacağını belirtmiştir (Anayasa, m.103).

Anayasa; bilim ve sanat hürriyetini düzenlerken demokratik sisteme uymanın zorunlu olduğunu belirtmiştir. Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Yayma hakkı, **Anayasa'nın 1'inci, 2'nci ve 3'üncü maddeleri hükümlerinin** değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz. Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir (Anayasa, m.27). Bilindiği gibi Anayasa'nın 2'inci maddesi Devletin demokratik yönetim özelliğini içermektedir.

Anayasa, değişik konuları düzenlerken içerikleri oluştururken benimsediği "anayasal demokrasi anlayışı" çerçevesinde; "demokrasi", "demokratik devlet", "hürriyetçi demokrasi", "demokratik toplum düzeni", "demokrasi esasları" gibi nitelendirmelerde bulunmuştur. Bu nitelendirmeler Anayasa'nın nasıl bir demokrasiyi benimsediğini ortaya koymaktadır. Anayasa'da yer alan bu ifadeler ilgili konulardaki kamusal uygulamaların nasıl olması gerektiği yönünde ışık tutmaktadır.

III. SİYASİ PARTİLER VE SİYASİ HAKLAR

Siyasi partiler siyasi haklar içerisinde yer almaktadır. Siyasi haklar da temel hak ve hürriyetler içerisinde yer almış bulunmaktadır. Anayasalar hak ve özgürlükleri düzenlemektedirler. Anayasalar, hak ve özgürlükleri düzenlemenin yanı sıra, sınırlama ve güvence hükümleriyle, hem hak ve özgürlüklere ilişkin ortak hükümler koymakta, hem de her birini ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir.¹⁵ Anayasalar diğer hakların yanı sıra siyasi hakları da düzenlemektedirler. Siyasi partilerin kurulması ve faaliyetleri siyasi haklar içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden siyasi haklar denince, siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri akla gelmektedir.

Bir demokrasi ancak siyasi haklar ve özgürlükler temeli üstünde yaşamını sürdürebilir. Siyasi haklar vatandaşların devlet yönetimine katılmalarına ve siyasal kararların oluşumuna katkı sağlamaktadır.

¹⁵ KABOĞLU, Ö. İbrahim,(2011), **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitapevi, İstanbul, s.236.

Siyasi haklar ve özgürlükler kişileri devlet karşısında aktif konuma sokmaktadırlar. Siyasi haklar, vatandaşların siyasi süreçlere katılmalarına imkân verirler. Siyasi hakların başlıcaları; seçme ve seçilme hakkı ile siyasi parti kurma ve siyasi partilere üye olma hakkıdır.¹⁶

Siyasi haklar ve ödevler, Anayasa’nın ikinci kısım dördüncü bölümünde yer almıştır. Anayasa’nın söz konusu bölümünde, Türk vatandaşlığı (m.66), Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları (m.67), Siyasi partilerle ilgili hükümler çerçevesinde ise, parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma (m.68) ve siyasi partilerin uyacakları esaslar (m.69) düzenlenmiştir. Aynı bölümde ayrıca, kamu hizmetlerine girme hakkı, (m.70 ve 71),vatan hizmeti (m.72), vergi ödevi (m.73), dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı (m.74) bulunmaktadır.

Siyasal partilerin anayasal bir kurum olarak düzenlenmesi, demokrasiye anayasal güvence sağlanması çabalarının bir parçasıdır. Demokrasinin korunması ile siyasal partilere getirilen anayasal güvence arasındaki doğrudan ilişkiyi Anayasa’da açıkça görmek mümkündür.¹⁷

IV. SİYASİ PARTİLER VE TARAFSIZ DEVLET İLKESİ

Kendini siyasi bir nitelendirme ile tanımlayan, yasal ve meşru yollardan sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan bir siyasal topluluk olarak,¹⁸siyasi partiler kuruluşları, faaliyetleri ve denetimleri bakımından tarafsız devlet ilkesinden oldukça etkilenmektedirler. Bu yüzden tarafsız devlet ilkesinden söz etmek bu yazının amacına uygun düşmektedir. Siyasi anlamda tarafsız devlet, herhangi bir görüş veya düşüncüyü diğerleri aleyhine korumaz ve kollamaz. Anayasal demokraside devletin görevi herhangi bir görüşü vatandaşlarına değişik yöntemle dayatmak değil; vatandaşların kendi doğru buldukları anlayışlarını rahatça dile getirebilecekleri ve uygulayabilecekleri çoğulcu bir siyasal ve hukuksal alanı oluşturmak ve sunmaktır.¹⁹

16 ERDOĞAN, Mustafa, (2009), **Anayasa Hukuku**, Orion Kitapevi, Ankara.

17 SAĞLAM, Fazıl (1999), **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Basım, İstanbul, s.14.

18 SARIBAY, Ali Yaşar (2001), **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayıncılık, Bursa, s.6.

19 ARSLAN, Zühtü, **Anayasa Teorisi** (2008) ,Ankara, s.93.

Siyasal tarafsızlık ilkesinin uygulanmasında karşılaşılan zorluklar bulunmaktadır. Gerçekten de, siyasal tarafsızlık ilkesinin mutlak anlamda uygulanması kanunların herhangi bir şekilde resmi moral anlayışı yansıtmaması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, siyasal tarafsızlığın anayasal düzeyde gerçekleştirilmesi anayasal demokratik bir siyasal yapı için gerekli görünmektedir²⁰

Siyasal tarafsızlık, devletin farklı düşünce ve inançlar karşısındaki duruşunu belirleyen bir ilkedir. Siyasal tarafsızlık, teorik ve pratik bazı açmazlarına karşın, çeşitliliğe ve çoğulculuğa dayanan bir siyasal sistem için gerekli görünmektedir. Anayasal demokratik sistemde, Devleti sınırlayan unsurlardan birisi de siyasi tarafsızlık ilkesidir. Siyasal iktidarı sınırlayacak farklı ilkeler geliştirilmiştir. Bu çerçevede güçler ayrılığı, insan hakları, anayasacılık, anayasal devlet ve siyasal tarafsızlık ilkelerini saymak mümkündür.²¹

Liberal teori siyasi anlamda tarafsız devlet ilkesinin faydasından söz etse de, bu ilkenin mutlak anlamda ve katıksız bir şekilde Devletler tarafından kabulünün ve uygulanmasının zor olduğu gözlenmektedir. Her Devlet kendi koşullarının zorlamasıyla siyasi anlamda tarafsızlık ilkesinden uzaklaşmaktadır. Bu durum ise siyasi partilerin kuruluşlarını, faaliyetlerini ve denetimlerini etkilemekte, daha doğrusu zorlaştırmaktadır. Siyasi partilerin uymaları gereken kurallar çoğalmakta, dikkat etmeleri gereken hususlar artmakta, eylemde hareket alanları azalmakta ve söylem de ise kısıtlanmaktadır.

V. SİYASİ PARTİLER KİŞİLİĞİNİN NİTELİĞİ

Devlet ve kamu açısından siyasi partilerin bir kuruluş olarak hukuksal değerlendirilmesi ve nasıl bir tür kişilik olarak kabul edileceği hususunun tespiti bir zorunluluktur. Bilhassa siyasi partiler ile ilgili işlemlerde, denetimlerde, hakların korunmasında ve yükümlülüklerinin takibinde siyasi parti kişiliğinin tespiti önemlidir. Siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak öngörülmesi ve kapatılmalarının Anayasa Mahkemesi kararına bağlı kılınması karşısında siyasi partilerin hukuki nitelikleri, cevaplandırılması gereken bir soru olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi partilerin ne tür kuruluşlar olduğu hususunda Anayasa Mahkemesinin yaklaşımlarının zaman içinde farklılaştığını görmek mümkündür.

20 ARSLAN, Zühtü, *Anayasa Teorisi* (2008), Ankara. s.94.

21 ARSLAN Zühtü, *Anayasa Teorisi* (2008), Ankara. s.77-82.

Siyasi partilerin ne tür kuruluş olduğu sorusu Türkiye’de siyasi partilere devlet tarafından mali yardım yapılmasına imkân veren 22.2.1968 tarih ve 1017 sayılı Kanunun Anayasaya aykırılığı nedeniyle açılan iptal davası ile gündeme gelmiştir. Anayasa Mahkemesi, bu konu ile ilgili ilk kararında, siyasi partileri kamu yararına çalışan kuruluşlar olarak nitelendirmiştir.²²

Anayasa Mahkemesinin sonraki bir kararında içtihadını değiştirerek siyasi partileri işlevsel bir kritere göre değerlendirerek, çok sınırlı bir biçimde, gördükleri hizmetin kamu hizmeti sayılabileceğine işaret ettikten sonra; partilerin birer kamu kurumu olarak kabul edilemeyecekleri belirtilmiştir. Karara göre, Siyasi partilerin kamu hizmeti niteliğindeki çalışmaları ancak dar çerçeve içinde söz konusu edilebilir. Bu çerçevenin dışında siyasi partiler bakımından kamu hizmeti sayılabilecek bir çalışma düşünülmemeyeceği gibi, siyasi partilerin birer kamu kurumu olarak kabul edilmelerine de olanak yoktur.²³

Anayasada yer almaları dolayısıyla siyasi partileri Anayasa organı olarak nitelendirmek doğru değildir. Ayrıca, siyasi partileri kamu kuruluşları olarak nitelendirmek de uygun düşmemektedir.

Anayasa Mahkemesinin bir başka kararına göre de, siyasi partiler Anayasa’nın öngördüğü kurumlardandır. Anayasanın bu kurumlara verdiği önem, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olmaları dolayısıyladır.²⁴ Mahkeme kararıyla, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının siyasi partileri kamu hukuku kurumları olarak nitelemediğini ve onlara devlet örgütü içinde yer tanımadığını, ifade etmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar ve Anayasa Mahkemesinin kararları ışığında, siyasi partileri halkın siyasi düşünce ve inançlarının oluşmasında birer araç olan serbest kuruluşlar olarak nitelendirmek gerekir.²⁵

VI. SİYASİ PARTİLERİN GÜVENCELERİ VE HAKLARI

Anayasa, kurmuş olduğu anayasal demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak gördüğü siyasi partiler için bir kısım güvenceler ve haklar öngörmüş bulunmaktadır. Gerçekten de, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler, bugün tüm demokratik devletlerde vardır. Demokratik bir ülkede iyi yönetişimin ölçütleri

22 Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1968/26, K.1969/14, k.t. 9.2.1969 AMKD 7, s.248-249.

23 Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1970/12, K.1971/13, k.t. 2.2.1971, AMKD9, s.287.

24 Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1970/12, K.1971/13, k.t. 2.2.1971, AMKD 9,s.287.

25 TEZİÇ, Erdoğan, (2015), *Anayasa Hukuku*, Beta, İstanbul, s.385-387.

arasında öncelikli olarak, muhalefetin bir hak olarak bulunması, farklı toplumsal hareketlerin bir arada yaşayabilmesi ve iktidarda olmayanların haklarının da korunması kabul edilmektedir.²⁶ Bu önemden dolayı siyasi partilere bir takım güvenceler ve haklar tanınması yaşamsal anlamda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Anayasa, temel haklar ve ödevlerin düzenlendiği ikinci kısımda yer alan siyasi haklar ve ödevler içerisinde siyasi partiler ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Siyasi partilere temel haklar içerisinde yer verilmesi Anayasa'nın siyasi partileri önemseydiğini ve koruma altına aldığını göstermektedir. Anayasa siyasi haklar ve ödevler başlığı altında seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını düzenlemiştir. Ayrıca Anayasa, siyasi partilerle ilgili hükümlere yer vermiş ve parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılmanın nasıl olacağını düzenlemiştir.

Siyasi partilere Anayasa'nın temel hak ve hürriyetler içerisinde siyasi haklar kısmında yer vererek, siyasi partiler ile ilgili hususların kanunla düzenleneceği öngörülerek, yürütmenin müdahalelerine izin verilmeyerek siyasi partilerin hakları korunmak istenmiştir. Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri hususlarının Anayasa'daki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenmesi (Anayasa, m.69) düşüncesi kabul edilmiştir. Siyasi partilerin korunması, desteklenmesi ve hakları; vatandaşlar, milletvekilleri ve siyasi parti tüzel kişiliği açısından irdelenebilir.

A. Vatandaşlar Bakımından

Siyasi faaliyette bulunan ve siyasi partiyi kuran vatandaşlar olduğundan öncelikli olarak vatandaşlar açısından olayın kolaylaştırılması gerekmiştir. Gerçekten de, Anayasa, vatandaşların siyasi faaliyette bulunmalarını kolaylaştırmıştır. Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir (Anayasa, m.67). Siyasi faaliyet vatandaşın hakkı olarak benimsenmiş ve koruma altına alınmıştır. Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için on sekiz yaşının doldurulmuş olması (Anayasa, m.68) yeterli görülmüştür.

²⁶ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, (2015), **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.592.

Anayasa seçim ile ilgili benimsemiş olduğu ilkeler ile de vatandaşın seçime katılma hakkını sağlamlaştırmıştır. Genel oy ilkesi sayesinde sınırlama olmaksızın bütün vatandaşların oy hakkı benimsenmiştir. Eşit oy ilkesiyle, her kişinin oyu eşit kabul edilmiştir. Seçimlerin serbestliği ilkesiyle, vatandaşların hiçbir baskı ve zorlama olmadan oy kullanabilmesi öngörülmüştür. Oyun gizliliği ilkesiyle, vatandaş iradesini serbestçe ve her türlü baskıdan uzak biçimde kullanabilme imkânına sahip kılınmıştır.²⁷

B. Siyasi Parti Tüzel Kişiliği Bakımından

Siyasi partiler önemsenmiş, kuruluşları ve faaliyetleri kolaylaştırılmış ve desteklenmiştir. Bu tavrın somut ifadesi olarak Anayasa, siyasi partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak görmüş ve siyasi partilerin önceden izin alınmadan kurulabileceklerini (Anayasa, m.68) kabul etmiştir.

Siyasi partilerin faaliyetlerini sürdürürken gerektiğinde kamunun imkânlarından faydalanabileceği benimsenmiştir. Bu yaklaşımın bir somut örneği olarak siyasi partilerin, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahip oldukları (Anayasa, m.31) kabul edilmiştir.

Siyasi partilerin denetimlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması öngörülmüştür. Bu durum siyasi partilerin daha güvenceli bir denetime tabi olması amacı ile tercih edilmiştir. Anayasa Mahkemesinin nitelikli oy çokluğu ile siyasi parti kapatma davalarında karar alması da Anayasanın siyasi parti özgürlüğüne verdiği önemin bir tezahürüdür.

Siyasi partilere aldıkları oy oranına göre her yıl ve seçim dönemlerinde hazineye mali yardım yapılmaktadır. Siyasi partilerin siyasi faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları mali kaynağın hazineye karşılanması ile siyasi partilerin yabancı ve yerli çıkar ve baskı gruplarının yardımlarına ihtiyaç duymadan bağımsız siyaset üretmeleri arzulanmıştır.

C. Milletvekilleri Bakımından

Siyasi partilerin Meclisteki temsilcileri milletvekilleridir. Milletvekilleri ile siyasi partiler arasındaki bağ yaşamsal düzeydedir. Bu yüzden Mecliste politika üreten milletvekillerinin güvenceleri siyasi partiler için önemlidir. Anayasa milletvekillerinin yasama

27 ÖZBUDUN, Ergun, (2017), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s.91-93.

dokunulmazlığını ve güvencesini sağlamıştır. Bir milletvekili hakkında Meclis Genel Kurulunun almış olduğu kararlara karşı Anayasa Mahkemesine iptal isteminde bulunulabilme hakkı tanınmıştır. Anayasa'ya göre, bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine, Anayasa'nın 84'üncü maddesinin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hâllerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili kararın, Anayasa'ya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar (Anayasa, m.85).

Anayasa yasama dokunulmazlığını düzenlemiştir. Anayasa'ya göre; Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar (Anayasa, m.83).

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14'üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu hâlde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır (Anayasa, m.83).

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırılmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (Anayasa, m.83).

VII. SİYASİ PARTİLERİN SINIRLANMASI VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Her özgürlükte olduğu gibi siyasi parti özgürlüğünün de bir sınırı vardır. Anayasa siyasi parti özgürlüğünü düzenlerken bu özgürlüğün alanını belirlemiştir.²⁸ Anayasa; önemsedığı, bazı haklar ve

28 KOÇAK, Mustafa, (2002), *Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları*, Turhan Kitabevi, Ankara, s.85.

güvenceler verdiği siyasi partilerin aynı zamanda uyacakları esasları, yükümlülükleri ve sınırları da belirlemiştir. Anayasa’ya göre, siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri Anayasa’daki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenmelidir (Anayasa, m.69). Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmalarının kanunla düzenlenmesi ve uyulması gereken kurallar getirilmesi aynı zamanda siyasi partilerin sınırlandırılması ve yükümlülük altına sokulması anlamına gelmektedir.

Siyasi partiler için özel bir yasa çıkarmanın nedenlerinin, parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek ve partilerin demokrasi dışına çıkışlarını engellemek olduğu ifade edilmektedir. Oysa siyasi partiler toplum hayatının sürekli değişen ve gelişen unsurlarıdır. Bu gelişmenin belirli bir anda hukuk kalıpları içinde dondurulmasına imkân bulunmamaktadır.²⁹

A. Anayasa’da ve Kanunlarda Gösterilen Kurallara Uyuma Zorunluluğu Getirilmiştir

Anayasa siyasi hakların kullanımı ve siyasi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hususunda kurallar belirlemiş ve bu kurallar çerçevesinde kanunlarda ilgili düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Vatandaşların ve siyasi partilerin her türlü siyasi faaliyetlerinde bu kurallara uymaları zorunlu olup, aksine bir durum yaptırım gerektirmektedir. Kurallara uyuma zorunluluğunu vatandaşlar, seçimler ve siyasi faaliyetler açısından irdelemek mümkündür.

1. Vatandaşlar Bakımından

On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçme ve halk oylamasına katılma haklarına sahip oldukları, ancak bu hakların nasıl kullanılması gerektiğinin kanunla düzenleneceği (Anayasa, m.67) benimsenmiştir.

Oy kullanma konusunda bazı kişilere sınırlamalar getirilmiştir. Silahaltında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler oy kullanamazlar. Taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar (Anayasa, m.67). Bu düzenleme ile askeri kışla ile ceza ve tutukevlerine siyasetin sokulması istenmemiştir. Ayrıca, hükümlülere, silahaltında bulunan er

29 ÖZCAN / YANIK (2007), *Siyasi Partiler Hukuku*, DER Yayınları, s.57.

ve erbaşlar ile askeri öğrencilere siyasi haklar çerçevesinde seçim hakkı tanınmamıştır.

Siyasi faaliyetlere katılma hususunda kamu görevlilerine sınırlama getirilmiştir. Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, silahlı kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar. Yükseköğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler. Yükseköğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir (Anayasa, m.68). Böylesine bir düzenleme ile kamu hizmeti yapan kamu görevlilerinin görevleri ile ilgili olarak siyasi faaliyetlerden uzak, tarafsız ve yansız olmaları istenmiştir.

2. Seçimler Bakımından

Anayasa seçimler ile ilgili genel ilkeleri belirlemiş ve seçimleri düzenleyecek kanunun çıkmasını öngörmüştür. Anayasa'ya göre seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir. Seçimler ve halk oylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler (Anayasa, m.67).

Seçimlerin düzenlenmesi için duyulan kanun ihtiyacı, 24.04.1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un çıkarılması ile karşılanmıştır. Özel kanunlara göre yapılacak Cumhurbaşkanı, milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği, muhtarlık, ihtiyar meclisi üyeliği, ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde ve Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halk oyuna sunulmasında Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun hükümlerinin uygulanması (298 S.K., m.1) benimsenmiştir.

3.Siyasi Partiler Bakımından

Siyasi partilerin faaliyetlerini Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde sürdürmeleri (Anayasa, m.68) gerekmektedir. Bu doğrultuda “Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.” (Anayasa, m.68). Siyasi partilerin Anayasa’da yer alan bu kurallara uymaları bir zorunluluktur.

Anayasa siyasi partilerin uyacakları esasları düzenlemiştir. Anayasa’ya göre, siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olmak zorundadır ve bu ilkelerin uygulanmasının nasıl olacağı kanunla düzenlenmelidir (Anayasa, m.69). Ayrıca, partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar yine kanunla düzenlenmelidir (Anayasa, m.68). Siyasi partilerin, ticari faaliyetlere girişmeleri de yasaklanmıştır (Anayasa, m.69).

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık hâlinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay’dan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir (Anayasa, m.69).

B. Siyasi Partilerin Yasaklar Çerçevesinde Uyması Gerekenler Kanunla Düzenlenmiştir

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu Anayasa’nın öngördüğü siyasi partilerle ilgili yasakları geniş ve kapsamlı bir şekilde düzenlemiştir. Siyasi partiler kanununda düzenlenen yasaklara bakıldığında, bu yasakların Anayasada düzenlenen yasakları da aştığını ve yeni yasaklar ihdas edildiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle de, siyasi parti yasaklarının Anayasada yer alan kapatma nedenleri ile sınırlı tutulmaları gerekmektedir.³⁰

30 SAÇLAM, Fazıl (2000), ‘Siyasi Partiler Kanununda Uluslararası Normlara Uygunluk Sağlamak için Yapılması Gereken Değişiklikler’, Anayasa Yargısı 17, AYM Yayınları, Ankara, s.244.

2820 sayılı kanun değişik maddelerinde değişik hususlar ile ilgili yasaklayıcı düzenlemelerde bulunmuştur. Kanun'un düzenlemiş olduğu yasakların konularını şöylece sıralamak mümkündür:

Demokratik Devlet düzeninin korunması (m.78), Türkiye'nin bağımsızlığının korunması (m.79), Devletin teklifi ilkesinin korunması (m.80), azınlık yaratılmasının önlenmesi (m.81), bölgecilik ve ırkçılık yasağı (m.82), eşitlik ilkesinin korunması (m.83), Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması (m.84), Atatürk'e saygı (m.85), Laiklik ilkesinin korunması ve halifelüğün istenemeyeceği (m.86), dinî ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar yasağı (m.87), dinî gösteri yasağı (m.88), Diyanet İşleri Başkanlığının yerinin korunması (m.89), tüzük ve programlar ile parti faaliyetlerine ilişkin sınırlamalar (m.90), parti içi çalışmaların demokrasi esaslarına uygun olma zorunluluğu (m.93), üniforma giydirme ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini üstlendirme yasağı (m.94), kapatılan siyasi partiler ve mensuplarının durumu (m.95), kullanılmayacak parti adları ve işaretler (m.96), gibi yasaklara kanun maddelerinde yer verilmiştir.

C. Siyasi Partilerin Faaliyetlerinin Takibi Sistemi Getirilmiştir

Siyasi partilerin faaliyetleri ve işlemleri kurulan sistemle takip edilmektedir. Siyasi partilerin işlemleri önemsenmiş ve siyasi partilerin sicillerinin tutulması istenmiştir. Cumhuriyet Başsavcılığınca her siyasi parti için bir sicil dosyası tutulur. Siyasi partilerin kapatılmaları veya kapanmaları sicillerine işlenir (2820 S.K., m.10).

Siyasi partilerin istenen belgeleri ilgili yerlere verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Cumhuriyet Başsavcılığına ve Anayasa Mahkemesine gerekli bilgilerin verilmemesi hâlinde, siyasi partilerin istenen bilgi ve belgeleri vermeyen veya ilgili kanunların madde hükümlerine aykırı hareket eden sorumluları hakkında olayların niteliğine göre değişik nitelikte ve miktarda hapis ve para cezaları öngörülmüştür (2820 S.K., m.111).

Parti defter ve kayıtlarının tutulmaması, tahrifi, defterlerin yok edilmesi veya gizlenmesi durumunda sorumlular hapis cezası ile cezalandırılırlar (2820 S.K., m.113).

Organlarda görev alanların yazılı bildirimini yerine getirmeyen parti sorumluları, hafif para cezasına mahkûm edilirler. Aynı hüküm, her kademedeki parti görevlileri ile yedeklerinin seçimi için yapılacak toplantıların gün ve yerlerini, kongre veya toplantıdan yedi gün önce mahallin en büyük mülki amirliğine bildirmeyen parti sorumluları hakkında da uygulanır (2820 S.K., m.115).

D. Kurallara Uyulmaması Durumunda Yaptırımlar Uygulanmaktadır

Siyasi partilerin Anayasanın çizdiği çerçevede kanunlarda belirlenen kurallara ve sınırlamalara uymadıkları ve yükümlülüklerini yerine getirmediklerinin tespitinde, söz konusu fiillerin ağırlığına göre değişik yaptırımlar uygulanabilmektedir. Siyasi partilerin kurallara uymamaları ve belirlenen yasakları ihlalleri durumlarında, siyasi partilere, ihtar verilmesi veya Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması veya temelli kapatılması yaptırımlarından birinin uygulanacağı bilinmektedir.

VIII. SİYASİ PARTİLERİN DENETİMİ

Siyasi partilerin örgütlenme ve faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunun denetimini anayasa mahkemeleri yapmaktadır. Siyasal partiler demokrasinin vazgeçilmez örgütleri olarak, anayasa mahkemeleri ise hukuk devletinin temel taşı olarak Anayasalarda düzenlenmiş bulunmaktadır. Anayasa mahkemelerinin kuruluşunda siyasi partilerin demokratik rejim için onu yok etme dercesine varabilecek yoğunlukta tehlike oluşturmaları belirleyici olmuştur. Demokratik rejimin sürdürülebilmesi için siyasal partiler anayasa mahkemesinin denetimine tabi tutulmuştur. Bu düzenleme siyasi partilerin aynı zamanda güvenceli bir statü içerisine konuldukları anlamına da gelmektedir. Böylece, Anayasa mahkemeleri bir yandan siyasi partileri koruyacak; öte yandan demokratik rejimi siyasal partilere karşı koruyacaktır.³¹

Ülkemizde siyasi partilerin anayasal denetimini iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Birincisi, yıllık ve düzenli yapılan siyasi partilerin mali denetimidir. İkincisi ise Anayasa Mahkemesinin önüne gelen davalar ile ilgili olarak yapılan anayasal denetimlerdir. Bu kategoride olanlar ise, temelli kapatma, hazine yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma ve ihtar işlemleridir. Ayrıca, kendiliğinden fesh olmaya karar verme işleminden de söz etmek gerekir.

Anayasa; siyasi partilere siyasi haklar içerisinde yer vermiş, siyasi partiler ile ilgili temel ve genel düzenlemelerde bulunmuş ve daha geniş düzenlemeleri kanunlara bırakmıştır. Siyasi partilere haklar ve güvenceler sağlanmasının yanı sıra kısıtlamalar ve zorunluluklar getirilmiştir. Siyasi partilerin bu zorunluluklara uyup uymadıklarını anlamak için de siyasi partilerin denetlenmeleri zorunlu görülmüştür.

31 KABOĞLU, Ö. İbrahim,(2011), *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Kitapevi, İstanbul, s.387.

Anayasa; temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını düzenlemiştir. Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz (Anayasa, m.14). Bu çerçevede siyasi hakların ve siyasi haklar içinde yer alan siyasi parti haklarının kötüye kullanılmasında gerekir, bu gerekliliği sağlamak için de siyasi partilerin denetlenmeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasa ile tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasa'da belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz (Anayasa, m.14). Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir (Anayasa, m.14). Siyasi partiler de Anayasanın bu düzenlemesinin ve ihtarının muhataplarıdır.

Anayasa, siyasi partilerin denetleneceğini ve bu denetimlerin hangi hususlarda olacağını belirlemiştir. Anayasa siyasi partilerle ilgili hükümler içerisinde siyasi partilerin denetimleri hususunda temel ilkelere yer vermiştir.

Anayasa; siyasi partilerin uyacakları esasları belirtmiş, siyasi partilerin faaliyetlerinin, parti içi düzenlemelerinin ve çalışmalarının demokrasi ilkelerine uygun olması gerektiğini, bu ilkelerin uygulanmasının kanunla düzenleneceğini ifade etmiştir (Anayasa, m.69). Siyasi partilerin bu çalışmalarının bu ilkelere uygun olup olmadığının denetiminin yapılacağı kabul edilmiştir. Siyasi partilerin denetimlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması öngörülmüştür. Yukarıda vurgulandığı üzere bu durum siyasi partilerin daha güvenceli bir denetime tabi olması amacı ile tercih edilmiştir.

Siyasi parti denetimleri Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini düzenleyen Anayasa'nın 148'inci maddesinde açıkça yer almamıştır. Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın kendisine verdiği diğer görevleri çerçevesinde, siyasi partilerin uyacakları esasları düzenleyen Anayasa'nın 69. maddesine göre siyasi parti denetimi yapmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin önüne gelen siyasi partilere ilişkin dava ve başvurulara Genel Kurulca bakılmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki çoğunluğu şartı (Anayasa, m.149) aranmaktadır. Anayasa Mahkemesinin nitelikli

oy çokluğu ile siyasi parti kapatma davalarında karar alması da Anayasanın siyasi parti özgürlüğüne verdiği önemin bir tezahürüdür.

Anayasa Mahkemesi siyasi partilere ilişkin dava ve başvuruları, dosya üzerinden incelemektedir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hâllerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’ndan sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler (Anayasa, m.149).

A. Siyasi Partilerin Mali Denetimi

Siyasi partilerin mali denetime tabi tutulmasının değişik nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin birisi de devletin siyasi partilere mali yardımda bulunmasıdır. Siyasi partilerin demokratik yaşam içindeki önemleri ile siyasi partilerin ekonomik yönden güçlü kişilerin etkilerinden kurtarılmaları ve siyasi partilerin değişik türden yolsuzluklara karışmalarının önlenmesi amacıyla devletin siyasi partilere mali yardımı faydalı görülmüştür³².

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık hâlinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay’dan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir (Anayasa, m.69).

Anayasa’da yer alan genel kuralların uygulaması ile ilgili düzenlemeler gerek 6216 sayılı kanunda gerekse 2820 sayılı kanunda yer almıştır. Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun denetimi için Sayıştay’dan yardım sağlamaktadır. Siyasi partiler, karara bağlanarak birleştirilmiş bulunan kesin hesap ile parti merkez ve bağlı ilçeleri de kapsayan iller teşkilatının kesin hesaplarının onaylı birer örneğini haziran ayı sonuna kadar 2820 sayılı Kanun’a uygun olarak Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderirler. Mahkeme kendisine gönderilmiş olan bu belgeleri incelemek üzere Sayıştay Başkanlığına gönderir. Sayıştay’ca düzenlenen incelemeye ilişkin raporlar karara bağlanmak üzere Anayasa Mahkemesine gönderilir (6216 S.K., m.55).

32 UZUN, Cem Duran, (2010), *Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı*, Adalet Yayınevi, Ankara, s.40.

Anayasa Mahkemesi siyasi parti denetimlerini ilk ve esas inceleme olmak üzere iki aşamada tamamlamaktadır. Siyasi partilerin kesin hesapları üzerindeki inceleme 2820 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılır. Yapılan incelemeye ilişkin raporlar ilgili siyasi partiye gönderilerek en geç iki ay içinde siyasi partinin görüşünü bildirmesi istenir. Mahkeme mali denetim sırasında siyasi partilerin incelemeye ilişkin raporlar hakkındaki görüşlerini de değerlendirir. Mahkemenin mali denetime ilişkin kararlarının birer örneği ilgili siyasi partiye ve siyasi partinin sicil dosyasına konulmak üzere Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir. Mali denetim sonucunda verilen kararlar Resmî Gazete’de yayımlanır (6216 S.K., m.56).

Anayasa Mahkemesi denetimi sonunda, o siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna veya kanuna uygun olmayan gelirler ile giderler dolayısıyla da bunların Hazineye gelir kaydedilmesine karar verir. Siyasi partilerin büyük kongrelerinin kesin hesaplar hakkındaki kararları, Anayasa Mahkemesinin denetimini etkilemez. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonucunda vereceği kararlar kesindir (6216 S.K., m.75).

Siyasi partilerin yapılan mali denetimleri sonucunda, mali hükümlerin müeyyideleri olarak; Hazinece el koyma ve paraya çevirme usulleri belirlenmiştir. Ayrıca ilgililer hakkında gerektiğinde suç duyurusunda bulunma usulü de mevcuttur.

Hazine tarafından el koyma usulü, 2820 sayılı Kanun’da belirlenmiştir. 2820 sayılı Kanun hükümlerine aykırı olarak bağış kabul ettiği, mal veya gelir edindiği Anayasa Mahkemesince tespit edilen siyasi partilerin, bu yolla elde ettikleri gelirlerin tamamının, Kanun’da belirtilen miktarlardan fazla gelirlerle taşınmaz malların kanuni miktarı geçen kısmının karşılığının Hazineye irat kaydedilmesine, taşınmaz malların ise Hazine adına tapuya tesciline karar verilir.

2820 sayılı Kanun’un 67’nci maddesi hükmüne aykırı olarak siyasi partilere sağlanan kredi veya borçlar üzerine Anayasa Mahkemesi kararıyla Hazinece el konulur, kredi veya borcu verene karşı Hazine hiçbir yükümlülük altına girmez.

2820 sayılı Kanun’un 69’uncu maddesinde belirtilen esaslara aykırı olarak bir siyasi partinin tevsik edilmeyen kaynaklardan gelir sağladığı anlaşılırsa Anayasa Mahkemesi kararıyla bu gelir Hazineye irat kaydedilir.

Belgelendirilmesi gerektiği hâlde belgelendirilmeyen parti giderleri miktarınca parti mal varlığı, Anayasa Mahkemesi kararıyla Hazineye irat kaydedilir 6820 S.K., m.76).

Paraya çevirme usulü, 2820 sayılı Kanun’la düzenlenmiştir. Kanun’un 68’inci maddesinde belirtilen esaslara aykırı olarak bir siyasi partinin taşınmaz mallara sahip olduğu anlaşılırsa, Anayasa Mahkemesinin kararıyla ve bu Mahkemenin göstereceği süre içinde siyasi parti tarafından bu malların paraya çevrilmesi yoluna gidilir (2820 S.K., m.77).

Ülkemizde siyasi partilerin gelir, gider ve mallarının mali denetimi yapılmaktadır. Mali denetim ise, hukukilik, yani hukuka uygunluk denetimini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, siyasi partiler idari, siyasi ve benzeri boyutlarıyla değil, ancak mali boyutlarıyla denetim kapsamında yer almaktadır.³³

Siyasi Partilerin yıllık mali denetime tabi olmaları hususunda, hazineden mali yardım almayan siyasi partilerin denetimine yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Hazine yardımı alamayan siyasi partilerin yıllık mali denetime tabii tutulmamaları gerektiği görüşleri ileri sürülmektedir. Oysaki siyasi partilerin yıllık mali denetimlerinin amacı, siyasi partilerin bir bütün olarak mali faaliyetlerinin denetimidir. Sadece hazineden alınan yardımların yerinde kullanılıp kullanılmadığının denetimi değildir. Siyasi partilerin yıllık mali denetimlerinin bir diğer rolü de, siyasetin finansmanın ve harcamalarının şeffaflığının sağlanmasıyla ilgilidir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin yıllık mali denetimleri sonucu verilen kararlarına karşı zaman zaman siyasi partiler tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuruda bulunduğu görülmektedir. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi, 2007, 2008 ve 2009 yılları mali denetimlerine ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı 16 Mart 2013 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur.³⁴

B. Siyasi Partilerin Kapatılması

Anayasa gerektiğinde siyasi partilerin kapatılacağını benimsemiştir. Anayasa, siyasi parti kapatma nedenlerini sınırlı bir biçimde 68.

33 KARAKAŞ, Mehmet (2015), *Siyasetin Finansmanı*, Beta Yayıncılık, İstanbul, s.105.

34 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 19920/13 Başvuru No.lu Cumhuriyet Halk Partisi / Türkiye Kararı.

Maddenin 4. Fıkrasında saymış,³⁵ kapatmaya somut olarak hangi koşullar altında karar verileceğine ilişkin düzenleme ise 66. Maddenin 6. Fıkrasında yer almıştır. Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişikliklerden sonra siyasi partiler ancak Anayasa'da sayılan nedenlerden dolayı kapatılabilecektir.³⁶

Anayasa'ya göre siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır. Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının Anayasa'nın 68'inci maddesinin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması hâlinde temelli kapatma kararı verilir (Anayasa, m.69).

Bir siyasi parti hakkında temelli kapatma kararı verilebilmesi ancak aşağıdaki düzenlemeye ters düşmesi hâlinde mümkündür. Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk Devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez (Anayasa, m.68).

Bir siyasi partinin Anayasa'nın 68'inci maddesinin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak hâline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi hâlinde karar verilir. Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiillerin o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır (Anayasa, m.69). Siyasi partilerin odak olma koşulu ile kapatılabilmesi için yasaklanan eylemin belli bir ağırlıkta, belli bir yoğunlukta, belli bir kararlılıkla işlenmeleri gerekmektedir.³⁷

35 ÖDEN, Merih (2003), *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*, Ankara, s.56.

36 CAN, Osman (2005) , *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.92.

37 BULUT, Nihat (2003),*Siyasi Parti Yasakları ve Son Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Odaklaşma Olgusunun Kriterleri*, Prof. Dr.Ergün Ören'e Armağan, Hedef Kitapçılık, İstanbul, s.549; ÖDEN, Merih (2003), *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*, Ankara, s.133; CAN, Osman (2006), *'Siyasi Partilerin Kapatılmasında Anayasal Ölçütler'*, *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1*, AYM Yayınları, Ankara, s. 500-506.

Anayasa’ya göre, bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazete’de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar (Anayasa, m.69). Ayrıca, yine Anayasa’ya göre, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır (Anayasa, m.69). Anayasa, temelli kapatılan bir siyasi partinin bir başka ad altında kurulamayacağını (Anayasa, m.69) benimsemiştir.

Kanun, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan siyasi partinin bütün mallarının Hazineye geçeceğini ve kapatma kararının idarece uygulanacağını (2820 S.K., m.107) öngörmüştür.

Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nun açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır (Anayasa, m.69).

Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hâlinin ne anlama geldiği Kanun’da belirtilmiştir. Bir siyasi partinin Anayasa’nın 68’inci maddesinin dördüncü fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak hâlini oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir. Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı hâline gelmiş sayılır (2820 S.K., m.103).

Anayasa, siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri Anayasa’da belirtilen esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenmesini (Anayasa, m.69) öngörmüştür. Bu talebi karşılamak üzere 22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanun’u yürürlüğe girmiştir. Kanun’un amaç ve kapsamı, siyasi partiler ile ilgili esasları düzenlemek, siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, mal edinimleri ile gelir ve giderleri, denetlenmeleri, kapanma ve kapatılmalarıyla ilgili hükümleri kapsamaktadır (2820 S.K., m.1 ve 2).

Siyasi partilerin kapatılması ile ilgili davada görevli mahkeme ve savcılık belirlenmiştir. Siyasi partilerin kapatılması davaları, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasa Mahkemesinde açılır. Anayasa Mahkemesince verilen kararlar kesindir. Siyasi partilerin kapatılması davalarında kapatılmaya karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu (Anayasa,m.149 ve 6216 S.K., m.65) aranmaktadır.

Anayasa'daki yasaklara aykırılık hâlinde Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı aşağıda belirtilen hallerde verilebilmektedir:

a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi hâlinde,

b) Bir siyasi partinin, Anayasa'nın 68'inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak hâline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti hâlinde,

c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruklığında olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması hâlinde (2820 S.K., m.101).

Türk demokrasisinin yapılanması çerçevesinde, Anayasa'nın siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleri üzerinde kısıtlamalar getirdiği görülmektedir. Anayasa'nın arkasındaki siyasal felsefeyle bağdaşmayan siyasi partileri kurmak ve yaşatmak son derece zordur. Anayasa Mahkemesi 1982 Anayasası döneminde Anayasanın arkasındaki siyasal felsefeye ve onun sonucu olan anayasal ilkelere aykırılık gerekçesiyle çok sayıda siyasi parti hakkında kapatma kararı vermiştir. Bu durum, siyasette çoğulculuğa ve serbest rekabete aykırı olduğu kadar, Türkiye'nin resmen üye adayı olduğu Avrupa Birliğinin standartlarına da ters düşmektedir.³⁸

C. Siyasi Partilerin Devlet Yardımından Kısmen veya Tamamen Yoksun Bırakılması

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'da yer alan ilgili fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin

38 ERDOĞAN, Mustafa, (2009), *Anayasa Hukuku*, Orion Kitapevi, Ankara, s.215.

Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir (Anayasa, m.69). Anayasa Mahkemesi, 2820 sayılı Kanun’un 101’inci maddesinin (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin almakta olduğu son yıllık Devlet yardımı miktarının kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse aynı miktarın Hazineye iadesine karar verebilir (2820 S.K., m.101).

Siyasi partilerin faaliyetlerinin izlenmesi amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının istediği bilgi ve belgeleri bildirilen sürede vermeyen siyasi partiye Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Siyasi parti, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmedeği takdirde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açar. Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nın ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar (2820 S.K., m.102).

Türk siyasal yaşamında siyasi partiler hakkında Anayasa Mahkemesine çok sayıda kapatma davaları açılmıştır. Bu davaların sonunda Avrupa standart ve ölçeğine göre fazla sayıda siyasi parti kapatma kararı verilmiştir. 1968 yılından itibaren 2018 yılına kadar 50 siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi önünde kapatma davası açılmıştır. Bu davalardan yirmi beşi hakkında kapatma kararı alınmış, on dokuzu hakkında ret kararı verilmiş, beşi hakkında davanın düşmesine kararı verilmiş, bir dava ise halen devam etmektedir. Açılan kapatma davasında ret kararı verilen bir siyasi parti hakkında devlet yardımından yoksun bırakma yaptırımını uygulanmasına hükmetmiştir.

Kapatılan siyasi partilerin önemli bir kısmı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuş olup, AİHM bu başvuruların ezici çoğunluğunda Türkiye’nin sözleşmenin 11. Maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir.

IX. SİYASİ PARTİLERE İHTAR VERİLMESİ

Siyasi partilere ihtar verilmesi yöntemi Anayasa’da düzenlenmemiş olup 6216 sayılı Kanun ile 2820 sayılı Kanun’da düzenlenmiştir.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, bir siyasi partinin 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 101’inci maddesi dışında kalan emredici

hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırı hareket ettiği iddiasıyla, o parti aleyhine ihtar kararı verilmesi istemiyle Anayasa Mahkemesine başvurabilir.³⁹ Mahkemece verilecek süre içinde siyasi partinin savunması alındıktan sonra aykırılık tespit edilirse aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verilir. Bu karar, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile ilgili siyasi partiye tebliğ edilir ve Resmî Gazete 'de yayımlanır (6216 S.K., m.53).

Bir siyasi partinin bu Kanun'un 101'inci maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılık hâlinde bulunması sebebiyle o parti aleyhine Anayasa Mahkemesine, Cumhuriyet Başsavcılığınca resen yazı ile başvurulur. Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse bu aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verir (2820 S. K.;m.104).

Tüzüklerinde Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri ve rumuzlarını aynen veya iltibasa mahal verecek şekilde kabul eden veya kullanan siyasi parti aleyhine Anayasa Mahkemesine, Cumhuriyet Başsavcılığınca resen veya ilgili siyasi parti tarafından doğrudan yazı ile başvurulur. Anayasa Mahkemesi başvuru tarihinden itibaren en geç otuz gün içinde isim, amblem ve rumuzlarla ilgili olarak siyasi parti siciline kayıt önceliğine göre yapacağı incelemede 2820 sayılı Kanun'un 96'ncı maddesinin birinci fıkrasına aykırılık görürse aykırılık teşkil eden isim, amblem ve rumuzların hükümsüzlüğüne ve siyasi parti sicilinden terkinine karar verir (2820 S.K., m.104).

X. SİYASİ PARTİLERİN KENDİLİĞİNDEN DAĞILMA HALİNE KARAR VERİLMESİ

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı bir siyasi partinin kendiliğinden dağılma hâlinin ve buna bağlı olarak hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine karar verilmesi talebi ile Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Bir siyasi parti kuruluşuna dair bildiri ve eklerini İçişleri Bakanlığına vererek 2820 sayılı Kanun'un 8'inci maddesine göre tüzel kişilik kazanır. İlk büyük kongresini süresinde toplamayan ve zorunlu organlarını oluşturmayan parti hakkında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen iddianame ile kendiliğinden dağılma hâlinin ve buna bağlı olarak hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine karar verilmesi talebi ile Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

39 TURHAN, Mehmet (2002), 'Siyasi Partilere İhtar', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 57,sayı1, s.141.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nın başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi söz konusu siyasi partinin 2820 sayılı Kanun’un 121’inci maddesi yollamasıyla Türk Medeni Kanun’unun 87’nci maddesinin 2’nci bendi uyarınca ilk büyük kongresini süresinde yapmaması ve zorunlu organlarını oluşturmaması nedeni ile kendiliğinden dağılma hâlinin gerçekleştiğine ve buna bağlı olarak hukuki varlığının sona erdiğine, partinin tüm mallarının 2820 sayılı Kanun’un 110’uncu maddesi gereğince Hazineye geçmesine, gereğinin yerine getirilmesi için kararın bir örneğinin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine karar verebilir.⁴⁰

XI. SİYASİ PARTİLERİN KAPANMASI

Bir siyasi partinin kapanmasına ancak siyasi partinin büyük kongresi tarafından karar verilebilir. Bu karar gizli oyla alınır; karar yeter sayısı, parti tüzüğünde belirtilen toplanma yeter sayısının salt çoğunluğudur (2820 S.K., m.109).

Siyasi partinin kapanmasına karar verilirse bu karar derhal kapanan partinin genel başkanlığı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Cumhuriyet Başsavcılığı ve İçişleri Bakanlığına bildirilir.

Siyasi partinin tüzel kişiliği, siyasi partinin büyük kongresinin kapanma kararını aldığı tarihte sona erer (2820 S.K., .109). Kapanma kararları, hükûmetin ilgili birimlerinin devamlı gözetim ve denetimi altında, büyük kongrenin görevlendireceği bir tasfiye kurulu eliyle uygulanır (2820 S. K., m.110). siyasi partilerin kapanmasının etkileyici sonuçları olduğundan tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde belirlilik ve bilgilendirme ve bilginin işlenmesi usulü ön görülmüştür.

XII. SİYASİ PARTİLER İLE İLGİLİ ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ NİTELİĞİ

Oylama şekli ve karar nisabı: Siyasi partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için nitelikli oy çokluğu şartı aranmıştır. Bu durum siyasi partilere verilen önem ve koruma ile ilgilidir. Siyasi partilerin kapatılmasına ya da devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu aranır. Karar alma sürecindeki genel durum olarak Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu ve Bölümler

40 Anayasa Mahkemesinin 2015/11 Değişik İşler ve 2016/6 Karar sayılı kararı, R.G. 20/09/2016 tarih, 29717 sayılı nüsha.

kararlarını katılanların salt çoğunluğuyla alır. Oyların eşitliği hâlinde başkanın bulunduğu tarafın görüşü doğrultusunda karar verilmiş olur (6216 S.K., m.65).

Mahkeme kararları: Anayasa'ya göre, Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazete 'de yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar (Anayasa, m.153). Bu kuralın bir sonucu, Anayasa Mahkemesi kararlarının, Türk hukukunda kurallar kademelenmesinde, anayasa ve anayasa teamülleri ile aynı basamakta yer almış olmasıdır.⁴¹

Mahkeme kararları gerekçeli olarak yazılır. Karar taslaklarının hazırlanması ve görüşülmesine ilişkin esaslar Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünde gösterilir. Kararlar, inceleme veya yargılamaya katılan başkan ve üyeler tarafından imzalanır. Muhalif kalanlar, kararda muhalefet nedenlerini İçtüzükte belirtilecek süre içinde yazılı olarak teslim ederler. Kararlar ilgililere bu şekliyle tebliğ olunur. Başvurular sonucu verilen gerekçeli kararlar Resmî Gazete 'de hemen yayımlanır (6216 S.K., m.66).

Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Yargılama hukukunda kesin hüküm denilen bir kararın kesin olması demek, o karara karşı itiraz, temyiz, karar düzeltmesi gibi kanun yollarına başvurulamaması anlamına gelmektedir. Ayrıca, kesin hükme konu olan uyuşmazlık, aynı taraflarca aynı sebebe dayanarak yeni bir dava konusu da yapılamaz. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliği, bu kararlara karşı kendisi dâhil hiçbir başvuru yolu olmadığı gibi, aynı uyuşmazlığın yeni bir dava konusu olamayacağı anlamına da gelir.⁴²

XIII. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE SİYASİ HAKLAR

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sözleşmeyi imzalayan ülkelerde insan haklarının ve temel özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi ve sözleşmede somut olarak yer verilen hakların tüm üye devletlerde temini ile kapsamlı bir birliktelik sağlanmasını en önemli ön sıradaki amaçlar olarak vurgulamıştır. Sözleşme bunun dışında demokratik siyasi rejimin korunmasından ve hukukun üstünlüğünden söz

41 TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, (2009), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Basım, Ankara, s.494.

42 TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, (2009), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Basım, Ankara, s. 528-529.

etmektedir.⁴³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), sözleşmeyi imzalayan devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararlarını ulusal düzeyde uygulama zorunluluğunda olduklarını belirtmiştir. AİHS Türkiye’de kanun hiyerarşisine sahip olmakla birlikte, sözleşme yanlısı yorum üstünlüğü görmektedir. Ayrıca AİHM kararları ulusal yasama tasarrufları üzerinde prensip olarak yönlendirici bir etkiye sahiptir. Kural olarak ilgili sözleşme ihlalinin tekrar edilmemesi için kanuni değişikliğe gidilmektedir.⁴⁴

Anayasa, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınması gerektiğini (Anayasa, m.90) kabul etmiştir. Anayasa’nın bu kabulü ile insan haklarına güvence getiren bütün uluslararası sözleşmelerin yasalar karşısında öncelikle uygulanacakları biçiminde okumak anlamlı olacaktır. Nitekim söz konusu Anayasa maddesinin değişikliği teklifinin gerekçesinde insan haklarına güvence sağlayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine atıf yapılmakta ve Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum amaçlı bu değişikliklerin yapıldığı vurgulanmaktadır.⁴⁵

Hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi ve sınırlanması ülke anayasaları ve insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler bakımından önemli konulardandır. Avrupa ülkeleri Anayasa düzenlemelerinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini dikkate almaktadırlar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1982 Anayasasının gerek hazırlanması ve gerekse değişiklikleri sırasında da esinlenen temel kaynaklardan biri olmuştur. Bireysel Başvurunun kabulünden sonra, Anayasa Mahkemesi Kararlarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin anlayış ve ölçütlerinin daha fazla etkilerinin olduğu görülmektedir.⁴⁶

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma kararının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğine hükmetmesi hâlinde, Avrupa

43 ARSAVA, Ayşe Füsün, (2018), “AİHM’nin İnsan Hakları Alanında Oynadığı Anayasa Mahkemesi Rolü”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, sayı 35, 2018, Ankara, s.3.

44 ARSAVA, Ayşe Füsün, (2018), “AİHM’nin İnsan Hakları Alanında Oynadığı Anayasa Mahkemesi Rolü”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, sayı 35, 2018, Ankara, s.30-31.

45 İNCEOĞLU, Sibel, (2013), ‘Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi’, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi, s. 7-9.

46 İNCEOĞLU, Sibel, (2013), ‘Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi’, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi, s.23.

İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde Anayasa Mahkemesinden yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulabilir. Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarında verdiği kararlara karşı yargılamanın yenilenmesi 5271 sayılı Kanun hükümlerine göre istenebilir. Mahkeme, yargılamanın yenilenmesi istemini esaslı ve kabule değer bulursa yargılamanın yenilenmesine karar verir. İstem genel hükümlere göre sonuçlandırılır (6216 S.K., m.67).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi siyasi partilere özgülenmiş her hangi bir madde içermemektedir. Siyasi partilere ilişkin daha ilk başvurulardan itibaren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi siyasi partileri Sözleşme'nin onbirinci maddesinde ifadesini bulan örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde değerlendirmiştir. Sözleşme sisteminde demokrasinin önemini göz önünde bulunduran Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, siyasi partilerin demokrasinin düzgün işleyişi için elzem olan örgütlenme şekli olduğunu ve böylece Sözleşme'nin 11. maddesi kapsamında değerlendirileceklerini ifade etmiştir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesi kapsamında siyasi alanda ifade özgürlüğünün korunması ve demokrasilerde siyasi partilerin yasaklanması değil, sadece bireylerin suçlu hareketlerinin cezalandırılması kabul edilmektedir.⁴⁷

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin siyasi partiler ile ilgili görüş ve yaklaşımını, önüne gelen siyasi partiler ile ilgili davalardan çıkarmak mümkündür. Mahkeme kararlarında, demokrasi vurgusu yapmakta ve demokrasi ile siyasi partiler arasındaki sıkı bağı ortaya koymaktadır. Mahkeme, siyasal partileri demokrasinin düzenli işlemesi için vazgeçilmez olan kurumsal yapının unsurları olarak görmektedir. Mahkeme siyasi partilerin kapatılmasını istisnai ve ancak sınırlı durumlarda başvurulabilecek nihai bir yol olarak kabul etmektedir. Siyasi partilerin kapatılması hem örgütlenme özgürlüğünü hem de sonuç olarak ilgili devletteki demokrasiyi etkilemektedir.⁴⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, demokrasinin çoğulcu özelliğine ve siyasi partilerin de ifade özgürlüğüne sahip olduklarına vurgu yapmıştır. Mahkemeye göre siyasi partilerin program ve projelerinin devletin yapılandığı mevcut şekli sorgulasa bile demokrasinin kendisine zarar vermediği müddetçe, farklı siyasal

47 AKBULUT, Olgun, (2013), 'Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri', İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi, s.404.

48 ARSLAN Zühtü, (2008), Anayasa Teorisi, Seçkin, Ankara, s.247.

programların önerilmesine ve tartışılmasına izin verilmesi demokrasinin özünü teşkil etmektedir.⁴⁹

Venedik Komisyonu’nun siyasi partiler ile ilgili tavır ve yaklaşımını, Venedik Komisyonu’nun zaman zaman yayınladığı dokümanlardan anlamak mümkündür. Venedik Komisyonu’nun Avrupa Konseyi’nin isteği üzerine hazırladığı 10 Ocak 2000 tarihli raporda konuyla ilgili olarak siyasi partilerin ancak demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddeti savunması ya da şiddeti politik bir araç olarak benimsemesi durumunda, istisnai ve son çare olarak adil bir yargılama sonunda kapatılabileceği ifade edilmiştir.⁵⁰

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Venedik Komisyonu’nun siyasi partiler ve kapatılmaları hususunda birbirine yakın görüş ve yaklaşıma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Serbest seçim hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Birinci Ek Protokolünde, taraf ülkelerin yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt edecekleri, belirtilmiştir.⁵¹

SONUÇ

Siyasi partilerin başta Anayasa olmak üzere Türk hukuk sistemindeki konumunun genel hatlarıyla ve sistematik ve bir bütün olarak tespit edilmesi siyasi partiler ile ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca, Anayasa’nın demokratik sistemi nasıl ve ne denli benimsediği ve demokrasi ile siyasi partiler arasında nasıl bir ilişki kurduğunun anlaşılması siyasi partiler ile ilgili kuralların doğru uygulanması açısından faydalı olacaktır.

Anayasa, siyasi partileri demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiştir. Anayasa’da hem siyasi partilerin vazgeçilmezliği benimsenmiş ve hem de siyasi partilerin taşınmaları gereken nitelikleri düzenlenmiştir. Bir taraftan siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmiş, diğer taraftan da siyasi partilerin belirlenen kurallara bağlı olarak çalışmalarını zorunlu

49 ARSLAN, Zühtü, (2008), *Anayasa Teorisi*, Seçkin, Ankara, s.248.

50 ARSLAN, Zühtü, (2008), *Anayasa Teorisi*, Seçkin, Ankara, s.250.

51 AKBULUT, Olgun, (2013), ‘Serbest Seçim Hakkı’, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi, s.543.

kılınmıştır. Bir taraftan siyasi partilerin önceden izin almaksızın serbestçe kurulabileceği kabul edilmiş, diğer taraftan ise, siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetlerinin Anayasa ve kanunlar çerçevesinde olması gerektiği belirtilerek sınırlamalar getirilmiştir. Anayasa'nın ve kanunun bu yaklaşımı, siyasi partilerin denge ve kontrol anlayışıyla düzenlendiğini göstermektedir.

Siyasi partiler demokrasinin varlığı için zorunlu görülmüş olmakla birlikte ve aynı zamanda, demokrasinin yaşaması ve devamı için siyasi partilerin kontrol altında tutulması ve belirlenen kurallara uymalarının sağlanması da kabul edilmiştir. Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmalarının kanunla düzenlenmesi ve uyulması gereken kurallar getirilmesi aynı zamanda siyasi partilerin sınırlanması ve yükümlülük altına sokulması anlamına gelmektedir.

Anayasa, demokrasi ile siyasi partiler arasında sebep sonuç ilişkisi gibi bir bağ kurmuş, siyasi partiler varsa demokrasi vardır, düşüncesini benimsemiş ve bu kabulün sonucu olarak da siyasi haklar ve ödevler başlığı altında seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını düzenlemiştir. Bu çerçevede ayrıca Anayasa, siyasi partilerle ilgili hükümlere yer vermiş ve daha geniş düzenlemelerin kanunlar ile yapılmasını öngörmüştür. Anayasa siyasi partileri güçlü kılarak Demokrasiyi güçlü tutmayı amaçlamıştır.

Liberal teori siyasi anlamda tarafsız devlet ilkesinin faydasından söz etse de, bu ilkenin mutlak anlamda ve katıksız bir şekilde Devletler tarafından kabulünün ve uygulanmasının zor olduğu gözlenmektedir. Her Devlet kendi koşullarının zorlamasıyla siyasi anlamda tarafsızlık ilkesinden uzaklaşmaktadır. Bu durum ise siyasi partilerin kuruluşlarını, faaliyetlerini ve denetimlerini etkilemekte, daha doğrusu zorlaştırmaktadır. Sonuç itibariyle, siyasi partilerin uymaları gereken kurallar çoğalmakta, dikkat etmeleri gereken hususlar artmakta, eylemde hareket alanları azalmakta ve söylem de ise kısıtlanmaktadır.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu Anayasa'nın öngördüğü siyasi partilerle ilgili yasakları geniş ve kapsamlı bir şekilde düzenlemiştir. Siyasi partiler kanununda düzenlenen yasaklara bakıldığında, bu yasakların Anayasada düzenlenen yasakları da aştığını ve yeni yasaklar ihdas edildiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle de, siyasi parti yasaklarının Anayasada yer alan kapatma nedenleri ile sınırlı tutulmaları gerekmektedir.

Türk siyasal yaşamında siyasi partiler hakkında Anayasa Mahkemesine çok sayıda kapatma davaları açılmıştır. Bu davaların sonunda Avrupa standart ve ölçğine göre fazla sayıda siyasi parti kapatma kararı verilmiştir. 1968 yılından itibaren 2018 yılına kadar 50 siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi önünde kapatma davası açılmıştır. Bu davalardan yirmi beşi hakkında kapatma kararı alınmıştır. Kapatılan siyasi partilerin önemli bir kısmı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuştur.

Hazineden mali yardım almayan siyasi partilerin yıllık mali denetimine tabi tutulmalarına yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Hazine yardımı alamayan siyasi partilerin yıllık mali denetime tabii tutulmamaları gerektiği görüşleri ileri sürülmektedir. Oysaki siyasi partilerin yıllık mali denetimlerinin amacı, siyasi partilerin bir bütün olarak mali faaliyetlerinin denetimidir. Sadece hazineden alınan yardımların yerinde kullanılıp kullanılmadığının denetimi değildir. Siyasi partilerin yıllık mali denetimlerinin bir diğer rolü de, siyasetin finansmanın ve harcamalarının şeffaflığının sağlanmasıyla ilgilidir.

KAYNAKLAR

Anayasa mahkemesi kararı; E.1968/26, K.1969/14, k.t. 9.2.1969 AMKD 7, s.248-249

Anayasa Mahkemesi kararı; E.1970/12, K.1971/13, k.t. 2.2.1971, AMKD 9, s.287

Anayasa Mahkemesi kararı; E.1970/12, K.1971/13, k.t. 2.2.1971, AMKD 9,s.287

Anayasa Mahkemesi kararı; 2015/11 Değişik işler ve 2016/6 Karar sayılı kararı, R.G. 20/09/2016 tarih, 29717 sayılı nüsha.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 19920/13 Başvuru No.lu Cumhuriyet Halk Partisi / Türkiye Kararı.

AKBULUT, Olgun, (2013), '**Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri', İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi.

AKBULUT, Olgun, (2013), '**Serbest Seçim Hakkı', İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi.

ARSAVA, Ayşe Füsün, (2018), "**AİHM'nin İnsan Hakları Alanında Oynadığı Anayasa Mahkemesi Rolü**", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, sayı 35, Ankara, s.1-40.

ARSLAN, Zühtü, (2008), **Anayasa Teorisi**, Seçkin, Ankara.

BIÇAK, Vahit / ARSLAN Zühtü, (2016), **Constituonal Law in Turkey**, Wolters Kluwer, The Netherlands.

BULUT, Nihat (2003), '**Siyasi Parti Yasakları ve Son Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Odaklaşma Olgusunun Kriterleri**', Prof. Dr. Ergün Ören'e Armağan, Hedef Kitapçılık, İstanbul, 2003.

CAN, Osman (2005) , **Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

CAN, Osman (2006), '**Siyasi Partilerin Kapatılmasında Anayasal Ölçütler**', **Anayasa Yargısı İncelemeleri 1**, AYM Yayınları, Ankara.

ÇAĞLAR, Bakır, (1993), '**Demokrasi Anlayışı Yenilenirken: Anayasal Demokrasi** ', **Anayasa Yargısı 10**, AYM Yayınları, Ankara.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, (1986), Çeviri Ergün ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa, (2009), **Anayasa Hukuku**, Orion Kitapevi, Ankara.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, (2015), **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, (2009), **Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı**, Yetkin Yayınları, Ankara.

İNCEOĞLU, Sibel, (2013), ‘**Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi**’, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, Şen Matbaa, Avrupa Konseyi.

KABOĞLU, Ö. İbrahim,(2011), **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitapevi, İstanbul.

KARAKAŞ, Mehmet (2015), **Siyasetin Finansmanı**, Beta Yayıncılık, İstanbul.

KARATEPE, Şükrü, (2015), **Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara.

KARATEPE, Şükrü, (2016), **Türk Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara.

KOÇAK, Mustafa, (2002), **Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi, Ankara.

ÖDEN, Merih (2003), **Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları**, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun, (2017), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.

ÖZCAN Hüseyin / YANIK Murat (2007), **Siyasi Partiler Hukuku**, DER Yayınları.

SAĞLAM, Fazıl (1999), **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Basım, İstanbul.

SAĞLAM, Fazıl (2000), ‘**Siyasi Partiler Kanununda Uluslararası Normlara Uygunluk Sağlamak için Yapılması Gereken Değişiklikler**’, **Anayasa Yargısı 17**, AYM Yayınları, Ankara.

SARIBAY, Ali Yaşar (2001), **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayıncılık, Bursa.

TANÖR, Bülent / YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, (2009), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Basım, Ankara.

TEZİÇ, Erdoğan, (2015), **Anayasa Hukuku**, Beta, İstanbul.

TURHAN, Mehmet (2002), ‘**Siyasi Partilere İhtar**’, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 57, sayı 1.

UZUN, Cem Duran, (2010), **Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı**, Adalet Yayınevi, Ankara.